

Cvjetko Mika

UGO FOSCOLO I SPLIT (1778—1827)

Prigodom dvjestogodišnjice rođenja Uga Foscola sigurno će o njemu posebno pisati kulturni radnici raznih nacionalnosti jer je kao književnik i aktivni revolucionar tragove svoje aktivnosti ostavio u raznim zemljama. Ugo Foscolo je talijanski književnik, rođen u Grčkoj, odgojen u Dalmaciji a boravio je i pisao u Francuskoj, Švicarskoj i Engleskoj gdje je i umro. Njegovo ime pripada povijesti svjetske književnosti jer je u doba romantizma najbolje osjetio bit klasičnog svijeta.¹⁾

Ugo Foscolo bliz nam je ne samo zbog svojih književnih i posebnih ljudskih osobina već i zbog toga što je živio u našem gradu iako je to bilo kratko doba njegova djetinjstva.

Godine 1784. umro je, možda od kuge, upravitelj splitske bolnice Andrija Foscolo, zamijenio ga je sin koji je nosio očevo ime. Da bi preuzeo očevu dužnost u Splitu došao je s otoka Zakynthos a gdje je obavljao liječnički posao. Bio je oženjen Grkinjom Dijamantinom Spathis. S roditeljima i sestrom Rubinom u Split je tada došao i mali Ugo (Niccolò).

Obitelj Andrije Foscola (jun.), kako većina biografa kaže, stanovala je na prvom katu zapadne strane Peristila do Vestibula, a u Splitu se zadržala samo pet godina, od 1784. do 1789. Ljetopisno je za Split vežu tri neposredna značajna događaja: rođenje sina Ivana, koji je u doba zrelosti (1801) izvršio samoubojstvo; školovanje Uga, koji je pohađao onu staru splitsku školu koja je dala toliko slavnih ljudi kao što su Pavlinović, Tommaseo, Visiani i drugi,²⁾ a i na njega ostavila trajne oznake pe-

dagoškog ambijenta kojima se on, kako ćemo kasnije vidjeti, više puta hvalio; smrt Andrije (jun.), koji je umro u listopadu 1788, u trideseti trećoj godini života, dakle četiri godine nakon svog oca i svog dolaska u Split, te vjerovatno bio zakopan u crkvi S. Maria del Taurello.

Ugo Foscolo je dakle živio u Splitu od sedme do dvanaeste godine i nikada više nije imao ni prilike ni mogućnosti da se vrati u Dalmaciju ili, kako je on volio kazati, među Dalmatince.

Raznolika je bila aktivnost Uga Foscola a najviše je djelovao kao književnik pa je na tom polju svoje djelatnosti ostavio mnoga besmrtna djela. Dovoljno je spomenuti prozu »Zadnja pisma Jakoba Hortisa« i pjesme, »Grobovi«, »Gracije« i sonete. Ovdje neću o njima govoriti jer sam o tome već pisao,³⁾ ali smatram važnim napomenuti da su mnoga njegova djela prevedena na razne jezike, također i na naš.

Ugo Foscolo je bio uvjeren da je njegovo mletačko prezime grčkog porijekla i da znači blistava bjesnoća (fòs, fáos — holé), a svoje je kršteno ime Niccolò zamijenio s Ugo (germ. hug-duh) te tako možda želio i imenom okarakterizirati svoju ćud, zapravo svoj životni put koji je bio svijetao, ako ga promatramo s etičkog gledišta samosvijesti. U burnim događajima svog vremena, kada je bila započela faza usklađivanja uprave nad društvom s novonastalom društvenom strukturom pa je staru tiraniju nadomještavala nova, on se nije pokorio ni jednoj ni drugoj težeći uvijek da očuva, ispolji, razvija i potencira svoj

slobodarski duh. Kao oduševljeni revolucionar hrli pod zastavu »bratstva, slobode i jednakosti«, ali čim je Napoleoнова uprava pokazala svoje pravo političko lice, Foscolo joj postane velikim neprijateljem pa njezinog predstavnika, to jest Napoleona, upozorava da revolucionarni duh traži da se čovječanstvu dokaže kako poštenje i pravednost nisu pojmovi suprotni pojmu vlasti. Iako se ne slaže s neposrednim tokom događaja, ostaje dosljedno vjeran svojim idealima o nužnosti udovoljavanja zahtjevima nove društvene strukture.

Koncem XVIII stoljeća, dok je u Splitu boravila porodica Foscolo, naš je grad opadao kao trgovački centar iako je još postojalo i aktivno djelovalo Rodrigo stovarište i Lazaret. Doduše, bili su smireni sukobi između građana i plemića jer su mnogi građani bili »agregati« (uvedeni) u plemićko vijeće. Na taj je način stara aristokracija po rođenju nastojala naći zajednički život s novom po novcu, nastalom djelovanjem stovarišta. Split je tada brojio osam tisuća stanovnika, koje je, kao i one ostalih dalmatinskih gradova, osim Dubavnika, gušila mletačka oligarhija. Ona je naglo opadala jer je, uslijed otvaranja morskog puta oko Rta dobre nade, opadala trgovačka moć nekadašnje »Serenissime« dok se naročito jačala ona Portugala i Španjolske. Doduše, tada su u Veneciji govorili o otvaranju novoga trgovačkog puta preko Sueskog kanala, ali to je još za ono doba i za onu državu bio neostvarljiv plan osobito iz financijskih razloga. To opće ekonomsko stanje uvjetovalo je prilagođavanje zakonodavnog tijela interesima pojedinca ili predstavnika oligarhijskog sloja. Trgovačka roba na relaciji Split—Zapad bila je podvrgnuta strogoj dezinfekciji i karanteni. Da bi to izbjegli trgovci su se koristili drugim dalmatinskim lukama koje nisu bile vezane karavanskim putovima, odlazili su do Save i Drine, kupovali robu i izvozili je preko pristaništa koja nisu imala ni lazareta ni karantene. Vlast to nije sprečavala jer je to bilo u interesu pojedinaca pripadnika oligarhijskog sloja, a s druge strane, kako piše Grga Novak,⁴⁾ država je od te trgovine dobivala godišnje trideset tisuća dukata. Opadanjem trgovine opadala je i splitska privreda, a statutarna autonomija zbog svog uskog djelokruga nije mogla mnogo pridonijeti privrednom razvoju grada.

Porezni mletački sustav, koji se temeljio na zakupništvu, bio je neposredni uvjet stvaranja posebnog sloja u društvenoj strukturi grada, poznatog kao

»stalež zakupnika«, pa je na taj način stvarao uvjete za sve veće gušenje poreznih obveznika, koji su »štetu« nanesenu svom privatnom vlasništvu nadoknađivali na teret aktivnog privrednog stanovništva, koje nije imalo ništa osim osobnog vlasništva.

Ukratko, bilo je to doba kada su u Splitu, kao i u ostalim naseljima koja su se nalazila u mletačkim političkim granicama, vladali lihvarstvo i gramzivost.

Sigurno je obitelj pokojnog liječnika Andrije Foscola jun. bila žrtva te objektivne političko-ambijentalne nužnosti, što je, kako piše većina biografa, osjetila udovica Dijamantina kada su poslije muževe smrti nestali prijatelji i dužnici a javljali se samo vjerovnici. Dijamantina Spathis udova Foscolo sredila je sve dugove tako da je mogla slobodno otputovati na svoj rodni otok Zakynthos, gdje je djecu ostavila svojoj majci i otputovala u Veneciju da bi tamo sredila svoja nasljedna prava jer je porodica Foscolo, kako smo već kazali, bila porijeklom iz tog grada.

Ugo Foscolo u Zakynthosu je ponovo boravio samo tri godine. Bijedno stanje njegovog rodnog otoka, koje se nije razlikovalo od onoga splitskog, izazvalo je kod dječaka gnjev prema vlasti. Njegova su neposredna filozofska materija bile brige majke, koju je neizmerno volio, i dalmatinski pedagoški ambijent, pa se brzo iskazao kao buntovnik. Bio se stavio u čelo grupe dječaka koja je počela zabrinjavati političko-policijske organe. Budući da je pripadao uglednoj obitelji toga malog mjesta, nije zatvaran, već je njegova baka poluslužbeno obaviještena kako je najbolje da ga udalji iz mjesta. Godine 1792. Ugo odlazi k majci u Veneciju, gdje je naprosto »ludim učenjem« produbio svoje obrazovanje i u vrlo kratkom vremenu se iskazao sklonim književnom stvaralaštvu, ali ujedno njegov bunt, rekao bih očajnička mržnja prema sustavu vlasti, ne opada. Mora napustiti Veneciju, i to baš 1797. kada su sa Zapada dolazile oduševljene vijesti o pobjedi revolucije u evropskim okvirima. Ugo Foscolo ne okljeva i dobrovoljno se javio u revolucionarne vojne jedinice, istakao se u raznim bitkama, bio je odlikovan te promoviran u oficirski čin, ali, kako smo već kazali, brzo se razočarao u revoluciju, osobito poslije Campoformija. Luta Italijom od Bologne do Firence, gdje mu je boravak najmiliji, Bresciji, Pavije i Milana, gdje je najviše boravio i gdje se naročito družio s Parinijem.⁵⁾

Dosljedan svojim idealima ne prihvaća savjet prijatelja, koji su bili nosioci političke vlasti, da se pokori toku događaja, već samosvjesnim zanosom piše da nikada nikome nije »prostituirao svoje pero pa neće ni Napoleonu«, naglašavajući da će mu možda nedostajati kruha ali ne časti. Kada je bilo već očito da je na bojnemu polju sve izgubljeno i da će pobijediti koalicija, žalosno i potišteno piše da se javio kao dobrovoljac kako bi još jednom obukao vojnu uniformu onog vladara, čiju je i prvi put obukao jer ne može na sebe staviti ičiju drugu. Kad se Metternichova Austrija vratila u Milano, nova vlast nastoji pridobiti čovjeka koji je bio već slavan po svojim književnim djelima, nudi mu vojnu penziju za čin majora i unosno činovničko mjesto u kulturnim institucijama u Milanu. Ugo Foscolo, budući ga je svijest bila dovela do etičke samosvijesti, odbija te uvjete udobnog i sigurnog ekonomskog života pa potajno odlazi u dobrovoljno prognanstvo. Nalazimo ga najprije u Švicarskoj, zatim u Engleskoj, gdje neumorno radi utješen brigom i ljubavlju nezakonite kćerke Florijane Emerytt, ali ga uskoro pritišću ekonomske teškoće, a naročito ga pogađa kad je pao pod stečaj njegov glavni izdavač. U Londonu doznaje za smrt majke, stvorenja koje je najviše volio, a koja ga je, kako piše u svom epistularu, odgajala u duhu uzvišenih vrlina o osobnoj časti i ponosu. Sanjari o povratku u svoj rodni kraj, na Mediteran čiju je ljudsku osjećajnu misao duboko proživljavao i, kako smo već kazali, u doba romantizma najbolje izrazio. U predgrađu Londona krije se od vjerovnika, a susjedi ga znaju kao mr. Emerytta koji živi od repeticija. Naravno, živi vrlo bijedno, ali i u bijedi odbija svaku materijalnu pomoć ostavši vjeran svojoj ponosnoj samosvijesti.⁶⁾ Umro je u rujnu 1827. Godine 1871. ujedinjena Italija dala je prenijeti njegove posmrtno ostatke u S. Croce, u hram koji je veličanstven spomenik talijanskih velikana svjetskog glasa.

Ugo Foscolo je romantični klasičar, inače smatran ocem talijanskog romantizma. Kao svi veliki umovi misaono je slobodni ateist, sklon osjećajnom pristupu prirodnim pojavama, čija personifikacija u ljudskoj svijesti nestaje jer razum svojom znanstvenom aktivnošću, naime demetafizikacijom tih pojava, uvjetuje razvoj svijesti koje nema bez osjećaja. Naime, um i razum su pokretači tog razvoja jer uočavanjem pojave i odgovarajući na pitanje »kako nast-

ne?« znanstveno je objašnjavaju, a objašnjeno uvjetuje opadanje personifikacije, koju je osjećaj neokrijepljen razumom bio izmislio, a koju su pojedinci iskorištavali na uštrb ljudskosti i humanosti. Zbog toga, iako vidi prirodnu nužnost, još bolje nužnosti koje izbijaju iz prirode, ne zanosi se prirodnim ljepotama, iako im se divi, jer je njegova glavna preokupacija čovjek ne kao ontološki problem već kao društveni; on vrlo dobro vidi da ontološki problem aristokratskim ideologijama služi za zamagljivanje društvenog ili da bi ga prilagodili svojoj društvenoj slonosti. Zbog toga um i razum nisu jedini i odlučujući faktori ljudskog života, njih mora pratiti poštenje, kojega nema bez osjećaja, a i koje je Foscolu, kako on piše,⁷⁾ bilo jedina utjeha u lutajućem životu. Ukratko i za Uga Foscola, klasičnog romantičara možemo kazati kako tamo gdje prevladava nasilje nema pravde, gdje nema pravde nema poštenja, a gdje nema poštenja prevladavaju korupcija, licemjernost i dehumanizacija čovjeka. Zbog toga u njegovim djelima prevladava žica pesimizma u stavu prema životu i društvenoj zajednici koja je, kako piše u svom djelu »Posljednja pisma Jakoba Hortisa«, sastavljena od manjine koja voli zapovijedati, od nekolicine koja voli spletkariti i većine koja je uvijek spremna da služi, on, Ugo Foscolo, nije rođen da bi zapovijedao, ne udostoji se spletkariti, ne voli da služi pa zbog toga živi kao pas lutilica koji ne dobiva kore kruha ali zato ni batana. I tom je svom principu ostao dosljedan i kada se nakon oduševljenja razočarao u francuskoj revoluciji, konkretno u Napoleonu.

Ugo Foscolo se ponosio svojim boravkom u našem kraju, volio je sebe predstaviti kao čovjeka koji je »rođen u Grčkoj a odgojen među Dalmatincima«.⁸⁾ To su jedine riječi kojima spominje Dalmaciju i kojima se predstavlja: književno kada je svoju tragediju »Aiace« s popratnim pismom poslao Viktoriju Alfieriju, ocu talijanske tragedije; idejno kada je pisao revolucionarnom komitetu u Reggio Emilia da želi dobrovoljno pristupiti borbenim revolucionarnim jedinicama, koje su se borile pod barjakom koji je nalikovao onome francuskim revolucionara s time što je plava boja zamijenjena zelenom; administrativno kada je službenim aktom bio uklonjen iz Italije i poslan u talijanske jedinice dislocirane u Francuskoj, to jest koje su bile sastavljene od Talijana re-

volucionara ali nepoželjnih u talijanskim krajevima.

Neposrednu uspomenu na svoj bora-vak u Splitu ostavio nam je samo u sonetu »Očeva smrt«, koji spada među njegove mladenačke radove i koji ka-snije, kao i još neke druge pjesme, nije objavio među svojim pjesničkim kompo-zicijama, bilo zbog još nedotjeranog svog karakterističnog stila, bilo zbog idejnosti koja je tuđa njegovim radovima od osamnaeste godine nadalje. Zbog toga se taj sonet ne nalazi u običnim antologi-jama a u izdanjima koja ne obuhvaćaju njegov cjelokupni opus, možemo ga, da-kle, naći samo u vrlo rijetkim izdanjima njegovih pjesama, i to pod naslovom »Pjesme mladosti« (kao što je, na pri-mjer, izdanje »Ugo Foscolo, Opere poe-tiche, Salani, Firenze 1909«). Kritika se složila da je pjesnik taj sonet ispjevao 1974, dakle nakon dolaska iz Zakinthosa u Veneciju, u šesnaestoj godini. Koliko mi je poznato kod nas nije preveden pa mislim da ga ovdje prvi put pru-žamo našoj javnosti; zato ćemo ga i donijeti u cijelosti i u doslovnom pri-jevodu, stih po stih, dakle bez pjesni-čkih pretenzija.

Očeva smrt

Bila je noć; a na samrtnoj postelji
u agoniji vidjeh roditelja svog
brisoao je oči i izgledom pijeteta
gledao me i iznemoglim glasom rekao:
zbogom.

Anatolij Kudrjavcev

ANTE KUZMANIĆ DIKLIČIĆ (1807—1879)

O Splitsaninu Anti Kuzmaniću (po starom rodu — Dikličiću, kako je to on sam često isticao) nije se mnogo pisalo, bar ne onoliko koliko i kako on to svojim radom zaslužuje. Građani Splita su mu, doduše, priznali značaj nazvavši po nje-mu jednu ulicu na Luću (Kuzmanićeva ulica, koja spaja Ulicu prvoboraca s Vrh lućcem), ali njegov je rad uglavnom ostao nepoznat mladim generacijama, a mnoge pojedinosti iz njegova života i djelovanja već su davno zaboravljene i zametnute, možda zauvijek otplavljene rijekom vremena.

oslobođen svega zemaljskoga
podigao čelo i usmjerio ga k Bogu.
Dok se raspletene kose u grudi udarala
majka odjekujući plaču mom.

On okrenuvši suzne oči prema nama
Molim, dosta! reče; i na ne nesigurni
dlan
nasloni glavu, ušuti i nestane.
Svi ušute: al' na koncu, pošto se duša
oslobodila,
prestane svaki zvuk i na krikove jadne
ljubavi
plakao je strašni noćni muk.

Zahvaljujući zalaganju splitskih kul-
turnih radnika jedna mala ulica sredno-
vjekovnog Splita, koja vodi od Bosanske
ulice od Pavlinovićeve poljane, zove se
Foscolova ulica.

Bilješke

- 1) Historija čovječanstva, Naprijed, Zagreb 1976, V/II str. 104.
- 2) Vidi u slijedećem broju ovog casopisa »Roberto Visiani«.
- 3) »I sepolcri« prevedeni na hrvatski jezik«, Italjug 1972/4: Vincenzo Monti i Ugo Foscolo«, Zbornik V, FVT Zagreb, OUR VES Split.
- 4) Povijest Splita.
- 5) Talijanski književnik, filantrop.
- 6) Vidi pismo Can. Riegu.
- 7) U spjevu »Grobovi« i sonetu »Prigodom smrti brata Ivana«.
- 8) »Nato in Grecia ed educato tra Dalmati«.

Kad je, danas već pokojni, liječnik Ferri 1958. pisao o tom svom znameni-tom kolegi i sugrađaninu, nije se više znalo ni za Kuzmanićevo rodnu kuću, ni za mnoge pojedinosti o njegovoj po-rodici. Provjerivši dokumente, Ferri je tvrdio da od kuće tih Kuzmanića nema ni glasa u katastarskoj mapi Luća pa je čak spomenuo raniju sumnju u split-sko porijeklo Ante Kuzmanića. Uvjerivši se na temelju matičnih knjiga da se naš Kuzmanić ipak rodio u Splitu 12. lipnja 1807, kao jedinac sin Ivana Kuz-manića iz Luća i majke Mande rođene